

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 95 1974

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

mässa, en djävulsmässa, ett gigantiskt brott mot tidigare normsystem». Den citerade meningen visar, hur intensivt och lidelsefullt Granlid levtt sig in i detta Rydbergs mästerverk.

Ja, sin tes genomför han onekligen med stor energi men också med vetenskaplig saklighet. Visst lockas han stundom till överdrifter, t. ex. i fråga om det bärkraftiga i »Dexippos» och »Snöfrid», men om det väsentliga övertygar han: att den starka pendligen i Rydbergs lyrik liksom i hans eget väsen mellan djup pessimism och innerlig hinsideslängtan får sitt uttryck i en ständig strävan efter den genuina formen, som då måste bli den dramatiska lyrikens form. Han har också rätt i avsikten med den forskning han med så smittande iver genomfört: Rydberg är en diktare också för vår tid.

Elof Ehnmark

Claus Secher: *Seksualitet och samfund i Herman Bangs romaner*. Borgens Billigbogs Bibliotek 23. Holstebro 1973.

Klaus P. Mortensen: *Sonderinger i Herman Bangs romaner*. Vintens Forlag. Kbhvn 1973.

Herman Bang har under de senare åren blivit allt mer och mer aktuell. Hans böcker kommer ständigt i nyutgåvor och han är föremål för ett intensivt studium. Hans nervöst engagerande stil som gör läsaren till medskapande känns förbluffande modern, och demaskeringen, t. ex. av bydidyllen i Ved Vejen, av borgerskapet i köpenhamnsromanen Stuk och av nationellt patos i romanen Tine om kriget 1864 är i takt med vår tid.

Claus Sechers och Klaus P. Mortensens studier är två nykomna värdefulla bidrag till litteraturen om Bang. Båda bygger på en närläsning av texten men eljest är det egentligen bara det gemensamma utgivningsåret som ger anledning till att de här behandlas tillsammans.

Claus Secher anger sitt syfte på följande sätt: »Analysernes sigte er at gribe romanernes holdning til seksualitet og samfund og samtidig at påvise forbindelsen mellem de to områder. Dette kræver en socialpsykologisk teori, socialpsykologisk teori, som efter min (og andres) mening bør være resultatet af en sammmentænkning af marxismens og psykoanalysens teoretiske resultater.» Denna deklaration kan måhända väcka farhågor om att författaren skall visa sig alltför läst vid sina teorier, men farhågorna visar sig i så fall oberättigade. Även om siktet är medvetet begränsat kan man inte säga att texten pressas för hårt. Här och var värjer man sig visserligen mot Sechers analyser, men oftast beror det mindre på att man vill ge honom orätt än på hans språkbruk. När fru

Berg på lek gömmer Tine under sängkläderna och när Tine gungar på en gren, sägs leken ha »en tydlig seksuel karakter». Man förstår vad Secher menar: i det ena fallet den äktenskapliga sängen, i det andra fladdrar kjolarna om hennes ben, men uttrycket ställer det vagt antydda i alltför skarp belysning. Jag upplever det också ibland som en smula störande att det sällan framgår om det är Bangs verk som tolkas – vad han kan ha avsett – eller om det är läsarens verk som diskuteras. Ett par exempel till från romanen Tine. En kvinna som genom bombardemanget förlorat allt sitter och slår sina händer mot sköten och jämrar sig över förlusten av »alt, hvad vi ejer og har». Secher förklarar att gesten också »viser skødet som kvindens eneste ejendom». Det låter sig naturligtvis sägas, liksom att när Bergs begär efter Tine väcks av hennes röst, alltmedan kanonerna sjunger, måste varje tvivel förstummas om att kanonerna också är en penisymbol. Att de från Bangs sida var avsedda som det torde dock vara svårt att göra sannolikt. Vad han visar insikt i är naturligtvis det förhållandet att under svår förtvivlan och svåra yttre förhållanden söker kroppar gärna varann.

Sechers värdering av Bangs insats kan nog också kännas diskutabel för många läsare. Han skriver avslutningsvis: »En motivering for at læse Bang kan derfor ikke bygge på forfatterskabets dybe erkendelsemæssige perspektiver. Læst i en sådan sammenhæng bliver det kun vildledende og mystificerende. Læser man det derimod i dets historiske relativitet som eksempler på typiske bevidsthedsformer, som tekstlige bearbejdningsformer af de psykologiske reaktioner på det kapitalistiske varesamfunds opkomst, så bliver det enormt spændende. Og da bliver det heller ikke uvæsentligt at Bang er en stor kunstner [...]»

De här framdragna citaten kan ge intryck av att Secher hårt pressar sexualsymboliken i Bangs verk och av att han på bestodnad av estetiska kvaliteter bara intresserar sig för romanerna som speglar av dåtidens samhälle och klasskamp. I själva verket är helhetsintrycket av hans studie ett helt annat. Sexualitetens, driftens roll i Bangs verk är dominerande och gör även rätt långtgående tolkningar berättigade, även om de visserligen inte särskilt många Freudcitaten och -referenserna varken gör Freud eller analyserna någon större tjänst. Bangs omsorg om att se sina personer i deras miljö bidrar till att göra en studie givande av det samhälle de lever i. Sechers närläsning av texten ger på det hela taget fint utbyte. De fiktiva personerna analyseras psykologiskt, gärna efter Freud, och mycket ingående. Det samhälle de lever i blottläggs och denna aspekt visar sig ha en hel del att ge. Analyserna kan visserligen sägas vara ordrika,

men det är i gengäld en lättläst och underhållande bok han skrivit.

Klaus P. Mortensen inleder sin studie med en analys av Haabløse Slægter. Han finner att dess bärande tema är det att människornas innersta väsen och längtan aldrig når fram till erkännande och fullbordan. Alla Bangs verk kretsar kring detta, alla hans huvudpersoner lider av denna splittring, denna konflikt.

Mortensen använder sig nu av denna infallsvinkel i sina analyser av Bangs romaner. Han gör för övrigt exakt samma urval av verken som Secher. Först diskuteras Fædra, Ved Vejen och Ludvigsbakke såsom romaner om människans allmänna villkor, om det att vara en främmande i världen, isolerad, otillfredsställd. Därefter analyseras Stuk och Tine såsom verk där Bang sökt blottlägga främlingskapets uppkomst genom djupborrningar i det förflutna. Till sist behandlas konstnärsromanerna Mikaël och De uden Fædreland ur den aspekten att konstnärsjaget trots sitt beständiga kretsande kring främlingskapet och splittringen aldrig når fram till en harmonisk lösning.

Den medvetna begränsning som ett sådant val av infallsvinkel innebär, möjliggör en djupborrning i romanerna. Man kan för övrigt säga: i en djupgående analys av huvudpersonerna, eftersom detta efter Mortensens sätt att se är detsamma. Så får vi t. ex. knappast höra talas om andra personer än dem.

Analyserna är skickligt och intelligent gjorda. Skulle man rikta någon anmärkning vore det möjligen den att de kan bli alltför teoretiskt intellektuella. Både Secher och Mortensen har en annan syn på människans villkor och lyckomöjligheter än Bang – och de har inte samma. Det är bara naturligt men kräver ett extra inkännande i texten. Båda är väl inlästa på Bang och förmår också ett sådant inkännande. Ändå tycker jag att Mortensen, t. ex. i det stora mittenpartiet i samband med att Tine analyseras, har en lovligt intellektuell – måhända också lite moraliserande – attityd. Han skriver att när realisten Bang hävdar, att verkligheten föreligger oavhängig av människans innersta förhoppningar, beklagar idealisten Bang att det förhåller sig så. »Ingen af dem har ret.» Bang förbiser, att den erfarenhet vi får, *också* bestäms av de förväntningar vi när till oss själva och världen. Denna »blindhed» resulterar i romanernas sammanstötning mellan dröm och verklighet så att romanerna på »en underlig bagvendt måde» kommer att handla om hur nutiden inte kan inkorporeras i det förflutna, vars kroppsliggjorda dröm – modersgestalten, Als, traditionen – inifrån förtärs av den. Tillämpat på romanen Tine blir resultatet av analysen, att romanen vacklar mellan att framställa Tine som *människan* (och hennes öde så-

som determinerat av allmänna villkor) och som en *bestämd slags människa*, dvs. det maktlösa, viljelösa bytet för andras viljor och missgrepp.

Den fråga man vill ställa är: innebär nu detta något rent praktiskt, konstnärligt? Upplever man denna vacklan, om det nu är en sådan, som en svaghet i romanen? Jag kan inte inse det.

Invändningen skall ses som en randanmärkning. Den som väljer att närläsa texter, analysera dem och tolka dem, kan alltid utgå från att andra hellre velat se andra infallsvinklar, andra analysmetoder, andra tolkningsförslag. Här vill man dock sällan komma med sådana invändningar. Man följer Mortensens studie med stort intresse och upplever hans sonderingar som väsentliga och riktiga.

Torbjörn Nilsson

Kela Kvam: *Max Reinhardt og Strindbergs visionære dramatik*. Akademisk Forlag. Kbhvn 1974.

Att Strindbergs dramatik spelade en betydande roll vid framväxten av den tyska expressionistiska rörelsen stod klart redan för samtiden. Många har dock säkerligen såsom recensenten funnit olika litteraturhistorikers försök att precisera Strindbergs betydelse föga övertygande. I sin avhandling om Reinhardts iscensättningar åren 1912–1921 av Strindbergs »visionære» dramatik pekar den danske teaterhistorikern Kela Kvam på den förmodligen viktigaste orsaken till svårigheterna. Frågan måste studeras tvärvetenskapligt med hjälp av teaterhistoria. Kela Kvam formulerar det så här: »Først studiet af Reinhardts regibøger vil give et nogenlunde fyldestgørende svar på, hvordan der i det krisehaergede Tyskland kunne opstå en formelig Strindberg-kult, og vise hvor man i datidens opførelser placerede akcenterne. Ved at betone de strindbergske stykkers mareridtagtige og angstfyldte karakter, ved at viser deres »Zerrissenheit», blev Reinhardts iscenesættelser bestemte både for Strindbergs rolle som ekspresionismens bannerfører i Tyskland og for den ekspresionistiske scenekunst, der kulminerede i Tyverne.»

Det är ett begränsat antal Strindbergsföreställningar Kvam analyserat: Dödsdansen (1912), Ovåder (1913), Pelikanen (1914), Spöksonaten (1916) och Ett drömspel (1921). Detta har den fördelen att varje föreställning blir fylligt beskriven och att en riklig dokumentering varit möjlig. Kvams bok blir på så sätt ett utomordentligt hjälpmedel för den som sysslar med periodens dramatik. Han eller hon kan utan att behöva söka sig till Max Reinhardt Forschungs- und Gedenkstätte i Salzburg få en uppfattning om den Strindbergsföreställning som gjorde ett så stort intryck